

GLOBALIOJI MODERNYBĖ IR SUBJEKTAS: KAITA, IŠŠŪKIAI IR PROVERŽIS¹

Lilijana Astra

Mykolo Romerio universiteto
Filosofijos ir humanistinių mokslų institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 271 4628
El. paštas: lilijana@mruni.eu

Pateikta 2014 m. spalio 5 d., parengta spausdinti 2014 m. spalio 15 d.

doi:10.13165/SMS-14-6-3-02

***Anotacija.** Straipsnyje analizuojami šiuolaikinio žmogaus ir globaliosios tikrovės sąveikos procesai bei reiškiniai, žmogiškosios savivokos ir savisklaidos ypatumai technologiniame pasaulyje, kurį žmogus kuria pats apie save ir kuriame reflektuoja save patį.*

Globalioji modernybė reprezentuoja sudėtingą ir daugiamatę tikrovę, kurioje intersubjektyvūs kultūriniai, ekonominiai, socialiniai fenomenai suardo įprastines klasifikacijas ir schematinio mąstymo rėmus. Globaliojoje modernybėje implikuojamos naujos patirtys, suvokimo gelmės ir naujo technologinio mąstymo proveržio galimybės. Šiuolaikinė jų raiška, atsiradusi ir susiformavusi reikšmingais moderniojo ir postmoderniojo filosofinio mąstymo bei technologinės raidos dešimtmečiais, eksponentiškai kinta, tapdami iššūkiu naujam subjektui.

Akcentuojama, kad šiuolaikinio subjekto tyrimui reikalingos naujos metodologinės priemonės ir jų įvairovė: daugiamatiškumas, daugialypiškumas ir daugiakryptiškumas.

1 Mokslinis tyrimas finansuojamas Europos socialinio fondo lėšomis pagal visuotinės dotacijos priemonę.

Reikšminiai žodžiai: globalioji modernybė, subjektas, multimedijos, hipertikrovė, instrumentinė sąmonė.

Įvadas

Tradicinė modernybės ir postmodernybės reiškinių samprata apibrėžia kelių šimtmečių trukmės Vakarų kultūros fazę. Postmodernizmas – filosofškai apibrėžtas ir įprasminamas reiškinys, kai Jean-Francois Lyotard'as pirmą kartą įvardino po modernizmo atsiradusius mąstymo ir kultūrinės veiklos pokyčius².

Postmodernizmas apibrėžė visą Vakarų mąstymo tradiciją kaip monologinį europinės tapatybės, savimonės ir saviraiškos diskursą, ilgokai pretendavusį į visuotinai galiojančios ir dominuojančios paradigmos statusą. Tačiau vėlyvąją postmodernizmo epochos raišką neabejotinai keičia naujieji kultūros ir informacinių komunikacinių technologijų inicijuoti fenomenai, siejami su globaliąja šiuolaikybe.

Kaip nurodo Levas Manovichius, „milijonai kompiuterių vartotojų tarpusavyje bendrauja, naudodami tą pačią kompiuterinę sąsają. (...) Jie aktyviai naudoja šią sąsają ir verčia ją atlikti daugybę užduočių: siųsti elektroninius laiškus, tvarkyti bylas, paleisti įvairias programas ir t. t.“³

Tuo būdu atskiri virtualūs žmoغيškieji lygmenys gali išlaikyti savo individualumą ir nebūti sujungti į vientisą erdvę. Kita vertus, vientiso semantinio universumo nebuvimas sukuria visai naujas galimybes skirtingų informacinių, komunikacinių pasaulių atsiradimui, jų koegzistencijai ar net tarpusavio konfrontacijai.

Klasikinė Baudrillard'o hipertrofuotos tikrovės samprata, kad „dabar pasitelkus modelius generuojama tikrovė, neturinti nei kilmės, nei realybės: tai hipertikrovė“, o mūsų šiuolaikinis pasaulis pavirsta simuliacijos lauku, kuriame tik šen bei ten dar galima aptikti tikroviškumo liekanų nurodė į esmines perkaitas⁴. Kitaip tariant, klasikinio postmodernistinio mąstymo padiktuotos metaforos, kad šiuolaikinės „medijos“ ir tikrovė tarsi „įsprogsta viena į kitą“, todėl nebeįmanoma atskirti medijų generuojamos netikros tikrovės ženklų nuo pačios tikrovės – harmoningai įsiliejo į visuotinę virtualios tikrovės kontekstą.

Tačiau Baudrillard'o patetiškai deklaruojamos negatyvių konotacijų grėsmės, kylančios iš naujų technologinių medijų universumo ir įvardinamos kaip visuotinis simuliacijos procesas, nunykstant empirinei tikrovei, kurios vietą užima virtualioji hiperrealybė, – atskleidė prieštaringas globaliosios tikrovės sąveikas.

Kita vertus, Baudrillard'o emocinė retorika ir argumentai, kad istorija nekuriama, o įvykiai – mumifikuojami, iš istorinės sferos juos perkeliančios mito, reklamos sferą ar perdirdant postmodernaus intelektualo komfortui tarnaujančiais terminais – taip pat patyrė pačią tikriausią inversiją, nes iš tiesų visi šie reiškiniai tapo globalia-

2 Lyotard, J.-F. *Postmodernus būvis. Šiuolaikinį žinojimą aptariant*. Vilnius: Baltos lankos, 1993.

3 Manovich, L. *Naujųjų medijų kalba*. Vilnius: Mene, 2009, p. 23.

4 Baudrillard, J. *Simuliakrai ir simuliacija*. Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 7.

jame pasaulyje įsigalėjusio naujojo komunikacinio erdvėlaikio hipertikrovės dalimi. Taigi, pasaulis, kuriame gyvename, nėra visuotinai pakeistas jo kopija, nors ir gali būti ar tapti jo virtualiaja savastimi.

Subjekto problema

Fenomenologiškai žvelgiant, ryšys tarp virtualaus ar nevirtualaus objekto ir į jį nukreiptos sąmonės sudaro prasmę, o tokia reikšminga kryptis tampa intencionalia. Kitaip tariant, globalios šiuolaikybės intencionalumas yra taip pat išreiškiamas kiekviename sąmoningame žmogaus proveržyje, virtualiajame komunikavime, naujųjų technologijų atveriamoje hipertikrovėje.

Intencija – tai ryšys tarp patiriančiojo ir jo patiriamo reiškinių, todėl žmogiškoji patirtis yra neišvengiama reikiamybė, įprasminant pasaulį. Edmundas Husserlis apibrėžia gyvenamojo pasaulio (*Lebenswelt*) svarbą, išskylančią intersubjektyvių žmogiškųjų santykių ir mokslo srityse: „Gyvenimo pasaulis yra pirminių saviduotybių sritis“, kurioje atsiveria daugialypio, daugiadiskursyvaus pasaulio samprata ir kurioje nėra ir negali būti baigtinio suvokimo rėmų⁵.

Srautinė subjekto patirtis atsiveria ir visai naujose tekstinėse patirtyse – tai kompiuteriniai žaidimai, naujos žanrinės ir tekstinės formos arba medijos, kurios teikia naujas vaizdavimo galimybes, pvz., *panardinančią* (angl. *immersive*) virtualią aplinką ar per ekraną veikiančią įvairialypę terpę. Tačiau pagrindinė jų savybė yra interaktyvumas ir tai, kad svarbiausias jų naudojimo tikslas jau yra *procesinis*, o ne prasminis, generuojantis savitą intencionalią patirtį.

Tokiu būdu globaliojoje šiuolaikybėje atsiranda visai naujo pobūdžio *technologinė*, arba *instrumentinė*, sąmonė, kuri jau nėra save reflektuojanti ir, kaip pats klausia ir atsako Algis Mickūnas – „Kas gi nutinka moderniam subjektui tokioje globalizacijos maišatyje? Tai ir yra paradoksas: modernus subjektas – visuotinės standartizuotos aplinkos, savo patogumų kūrėjas – pavergia pats save savo kūriniams.“⁶

Didelės spartos ir didelio duomenų pralaidumo globali informacinė infrastruktūra, globali komercializacija tampa šiuolaikinio instrumentinio proto arba subjekto manifestacija globaliojoje šiuolaikybėje. Būtent ji kuria naują informacinę visuomenę – socialiai šaltą ir anomišką visuomenę, generuojančią naujas socialinės vienatvės atmainas.

Manuelis Castellsas teigia, kad skaitmeninių technologijų proveržis tiesiogiai lemia visuomenės socialinės organizacijos formų kaitą, atsirandant pirmiausiai bemačiam laikui ir, antra, iš esmės kintant laikui, kaip tam tikros, įprastinės tvarkos sekai.

5 Husserl, E. *The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology*. Evanston: Northwestern University Press, 1970, p. 127.

6 Mickūnas, A. *Globalizacija ir modernus subjektas. Individo tapatumas: tarp tradicijos ir inovacijų*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p. 308.

Jo manymu: „naujoji komunikacijos sistema radikaliai transformuoja erdvę ir laiką – pamatines žmogaus gyvenimo plotmes. Vietovės netenka savo kultūrinės, istorinės, geografinės reikšmės ir yra reintegruojamos į funkcinis tinklus ar vaizdų koliažus: taip yra kuriama srautų erdvė, kuri išstumia vietų erdvę. Srautų erdvė ir bematis laikas yra naujosios kultūros, įveikiančios ir aprėpiančios istoriškai perduodamų vaizdavimo sistemų įvairovę, materialieji pamatai. Tai yra realiosios virtualybės kultūra, kurioje fantazijos tampa tikrove.“⁷

Tad ši instrumentinė sąmonė nėra tapati klasikinei instrumentinio proto sampratai, iškeliančiai žmogiškojo racionalaus veiksmo ir mokslinio – techninio pažinimo galias.

Šiuolaikiniai globaliosios modernybės klodai atveria daugialypes ir prieštaringas instrumentinės sąmonės apraiškas: sąveikauja religinė sąmonė, sekuliarumas, naujai interpretuojama subjekto problema, kuriamos naujos institucinės struktūros, diegiamos naujos medijos, technologiškai kinta gyvenamoji žmogaus aplinka, konstruojami tarpkultūrinės integracijos modeliai⁸.

Kita vertus, šie naujojo *Lebeswelt* – globaliojo technologinio gyvenamojo pasaulio reiškiniai bei procesai suaktyvino kultūrinę erdvę, atvėrė naujas kūrybos galimybes saviraiškai bei savirefleksijai, integruojantis į fenomenalinėje pasaulio, virtualybės erdvėje įprasminamą skirtingų idėjų, vertybių ir simbolių modelius, pažinimo ir verčių kūrimo patirtį.

Globalizacijos procese savito mąstymo ir galių refleksija bei savirefleksija tampa moderniosios savasties kaip šiuolaikinio subjekto koncepto postulavimas.

Šiuolaikinė instrumentinė sąmonė – tai nauja technologinių medijų kultūrinė patirtis, suvoktys, mąstymo galios ir dabartiniai jų pavidalai, kurie eksponentiškai modifikuojasi, keisdami prigimtinį žmogiškąjį gebėjimą reflektuoti. Kartu su šiuolaikinės modernizacijos procesais iškyla būtinybė tirti ir istorinės atminties, religinės bei kultūrinės tradicijos funkcionavimo, kultūrinio pasipriešinimo instrumentinės sąmonės dominavimui ar totalitarizmo sistemai mechanizmus, jų įtaką individo savykai, visuomenės tapatumui, valstybės raidai. Pagrindinis globaliosios modernybės ir subjekto pažinimo tikslas – proveržis, reflektuojant ir konceptualizuojant naująją technologinę patirtį.

Išvados

1. Šiuolaikinių modernių technologinių pokyčių įprasminimo patirtis sukuria naujos globalios kultūrinės patirties raiškos formas, todėl būtini nauji teoriniai šių pokyčių kriterijai ir vertinimai.

2. Vėlyvąją postmodernizmo epochos raišką neabejotinai keičia naujieji kultūros ir informacinių komunikacinių technologijų inicijuoti fenomenai, siejami su globaliąja šiuolaikybe ir virtualios tikrovės raiška.

7 Castells, M. *Tinklaveikos visuomenės raida*. UAB „Poligrafija ir informatika“, 2005, p. 372.

8 McLuhan, M. *Kaip suprasti medijas: Žmogaus tęsiniai*. Vilnius: Baltos lankos, 2003.

3. Globalioji modernybė reprezentuoja daugialypę ir daugiakryptę patirtį, kurioje intersubjektyvūs kultūriniai, ekonominiai, socialiniai fenomenai suardo įprastines klasifikacijas ir schematinio mąstymo rėmus. Globaliojoje modernybėje implikuojamos naujos patirtys, suvokimo gelmės ir naujo technologinio mąstymo proveržio galimybės. Šiuolaikinė jų raiška, atsiradusi ir susiformavusi reikšmingais moderniojo ir postmoderniojo filosofinio mąstymo bei technologinės raidos dešimtmečiais, eksponentiškai kinta, tapdami iššūkiu naujam subjektui. Globaliojoje modernybėje reprezentuojama naujo pobūdžio *technologinė*, arba *instrumentinė*, sąmonė kaip technologinių medijų kultūrinė patirtis, suvoktys, mąstymo galios ir dabartiniai jų pavidalai, kurie eksponentiškai modifikuojasi, keisdami prigimtinį žmogiškąjį gebėjimą reflektuoti.

4. Šiuolaikiniai globaliosios modernybės klodai atveria daugialypes ir prieštaringas instrumentinės sąmonės apraiškas: sąveikauja religinė sąmonė, sekuliarumas, naujai interpretuojama subjekto problema, kuriamos naujos institucinės struktūros, diegiamos naujos medijos, technologiškai kinta gyvenamoji žmogaus aplinka, konstruojami tarpkultūrinės integracijos modeliai.

5. Šiuolaikinio subjekto tyrimui reikalingos naujos metodologinės priegigos ir jų įvairovė: daugiamačiškumas, daugialypiškumas ir daugiakryptiškumas.

Literatūra

-
Baudrillard, J. <i>Simuliakrai ir simuliacija</i>. Vilnius: Baltos lankos, 2002. Castells, M. <i>Tinklaveikos visuomenės raida</i>. UAB „Poligrafija ir informatika“, 2005. Husserl, E. <i>The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology</i>. Evanston: Northwestern University Press, 1970. Lyotard, J. <i>Postmodernus būvis. Šiuolaikinį žinojimą aptariant</i>. Vilnius: Baltos lankos, 1993.	Manovich, L. <i>Naujųjų medijų kalba</i>. Vilnius: Mene, 2009. McLuhan, M. <i>Kaip suprasti medijas: Žmogaus tęsiniai</i>. Vilnius: Baltos lankos, 2003. Mickūnas, A. <i>Globalizacija ir modernus subjektas</i>. Individo tapatumas: tarp tradicijos ir inovacijų. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidyba, 2012.
-

GLOBAL MODERNITY AND SUBJECT: CHANGE, CHALLENGES AND OUTBREAK

Lilijana Astra

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *This article analyzes the contemporary global realities and human interaction processes and phenomena which the person is myself and who reflects on*

himself. Global contemporary world represents a complex and multi-dimensional reality in which intersubjective cultural, economic and social phenomena appear to disrupt normal thinking schematic classifications and frames. Some philosophers, such as J. Baudrillard, considered new technological phenomena and processes, and especially the new media, conceding negative connotations.

Global modernity implies a new experience, depth perception, and new technological breakthrough thinking capabilities. Modern expression and the resulting material formed in the modern and postmodern philosophical thought and the development of technology for decades, evolving exponentially, are becoming a challenge for the new entity. It is observed that the subject of modern research requires new methodological approaches and multidimensional diversity.

Keywords: global modernity, subject, multimedia, hyper-reality, instrumental consciousness.

Lilijana Astra, Mykolo Romerio universiteto Filosofijos ir humanistikos mokslų instituto lektorė, humanitarinių mokslų daktarė. Mokslinių tyrimų kryptys: šiuolaikinė sąmonės filosofija, vertybių kaita globalioje visuomenėje.

Lilijana Astra, Doctor of Philosophy, Mykolas Romeris University, Institute of Philosophy and Humanities, lecturer. Research interests: philosophy of modern consciousness, change of values in global society.